

Akademik Tarih (TR) Aylık Blog Dergisi – 19 Mayıs 100. Yıl Özel Sayısı
akademiktarihtr.com

Tolga Gerger

*Araştırmacı-Çevirmen

*İletişim: tolga.gerger@gmail.com

Her ülkenin tarihinde kritik günler ve zamanlar var. Bu kritik günler yaşanan öneme göre hafızalara kazınır. Kimi zaman felaket kimi zaman askeri bir zafer ya da önemli bir siyasi olay. Ernest Renan gibi filozoflar ise bu önemli günler hakkında milletlerin birleştirici yönünü sorgular. Bu yönüyle 19 Mayıs 1919 sıradan bir tarih değil. Gazi 1927’de gerçekleştirdiği söylevinde siyasi ve askeri hareketinin kronolojik başlangıcını 19 Mayıs 1337 (1919) olarak belirtmiştir. 23 Nisan ya da 29 Ekim gibi önemli siyasi olayların aksine 19 Mayıs bir başlangıç olarak kabul edilmektedir. Bu durum Atatürk’ün şahsi yaşantısı için de geçerli. Atatürk; 10 Kasım 1936’da kendisinin doğum gününü öğrenmek isteyen İngiltere Kralı Sekizinci Edward’a, Hasan Rıza Soyak aracılığıyla verdiği cevapta 19 Mayıs demiştir.[1]

19 Mayıs 1919’a giden yolda öncesini çok iyi bilmemiz gerekiyor. Aslında bu süreç bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından da anlatılmıştı. 13 Mart 1926’da Hakimiyet-i Milliye gazetesinde Mustafa Kemal ile Falih Rıfkı’nın önemli bir röportajı başladı.”Büyük Gazi’nin Hatırat Sahifeleri” olarak yayınlanmaya başlayan röportajda Mustafa Kemal Paşa, Birinci Dünya Savaşı’nı Sultan Vahideddin ile olan sohbetlerini ve Samsun’a gidiş hakkında yaptığı hazırlıklarını anlatır. Türkiye’nin bu kritik dönemini anlayabilmek için yaşananları öncesi ve sonrasıyla anlatmak durumundayız.

Hakimiyet-i Milliye Ramazan Sayı: 1686
Yıl: 1926, Mart 15 (Tolga Gerger Koleksiyonu)

Savaşın Bitişi ve Yaşanan Gelişmeler

1 Kasım 1918'in akşam saatlerinde Arnavutköy rıhtımına bir yat yanaştı. Gemi, İttihat ve Terakki'nin lider kadrosunu Kırım'ın Gözleve Limanı'na götürüyordu.[2] İttihatçıların yurtdışına çıkmalarını Türkiye kamuoyu hemen öğrenemedi. 3 Kasım günü basında bu tarz bir söylenti çıkmış olsa da önce Cemal Paşa'nın Rauf Bey'e (Orbay) sonrasında Talat Paşa'nın Sadrazam'a gittiklerine ve mücadelelerinin devam edeceğine dair mektuplar ortaya çıkmıştı.[3] Parti üyeleri yurtdışına çıkmadan önce bir kongre yapılmıştı. 1 Kasım 1918'de Talat Paşa yurtdışına çıkmadan önce ortak kanaatleri anlamına gelen konuşmasında durumun muhakemesini yapıyor ve yurtdışına gittikten sonra yapılacak suçlamalara adeta şimdiden cevap veriyordu.[4] 4 Kasım 1918'de İttihat ve Terakki kendisini görünüşte fesh etmiş ve Teceddüt Fırkası adını almıştı; bu tamamen görünüşte olan uygulamadır.[5]

Alınan kararın altında 30 Kasım 1918'de Mondros Bırakışması sonrası yaşanması muhtemel gelişmelerin etkisi var. Savaş kaybedilmişti. Aslında savaşın kaybedildiği 1918'in yaz aylarından itibaren belliydi. Özellikle 15 Eylül 1918'de başlatılan Fransız ve Bulgar saldırısı sonrası 21 Eylül gününe kadar Bulgarlar ağır bir kayıp yaşadı. Durumu öncesinden sezenler (özellikle Talat Paşa) İtilaf Devletleri bloğu ile savaşı bitirme kararı almış olsa bile kazananlar masada Jön Türk unsuru görmek istemiyordu. Mondros Bırakışması 30 Ekim 1918 günü Limni Adası'nın Mondros Limanı'na demirlemiş olan İngiliz Agamemnon zırhlısında imzalandı.

Türkiye ile müttefikler arasındaki savaşa 31 Ekim 1918 Perşembe günü öğleden itibaren son veren 25 maddelik hükümler, Osmanlı İmparatorluğu'nu yere seren bir teslimiyettir. Bırakışma'nın malum 7. maddesi müttefiklere "Güvenliklerini tehdit eder mahiyette bir hadise yaşanması halinde imparatorluğun stratejik noktalarını işgal hakkı" veriyordu. Fakat Mondros imzalandığı günlerde kamuoyunun böyle bir kaygısı olmadığını görüyoruz. İngiltere adına imzayı atan Amiral Calthorpe karşısındaki Rauf Bey'e (Orbay) hiçbir güvence vermemişti. Buna rağmen Rauf Bey 2 Kasım 1918 gününün gazetelerine yansıyan demeçlerinde Saltanat ve Halifeliğin muhafaza edileceğinden İstanbul'a askeri birliklerin çıkmayacağından bahsedecekti.

Türkiye işgale hazırlanırken, İttihat ve Terakki'nin Türkiye'de kalan yerel mensupları ve sivil örgütleri aktiftiler. Çok aktif ve kamuoyu oluşturulmasında kimi yönden daha etkili bir takım sosyal ve kültürel örgütler vardı.[6] Bu örgütler işgalin hemen ardından yaşanan gelişmeler doğrultusunda siyasi bölgesel bir kurtuluş rolü üstlenecekti. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıkışı sonrasında yaptığı siyasi hamleler sonrasında bu örgütlü yapıları birleştirmiştir. İttihatçılar da yaşanacak bu işgal hakkındaki tepkilerini henüz olaylar yaşanmadan önce bazı bölgesel oluşumlara iletcek ve gerektiğinde "bağımsızlığınızı ilan edin" tavsiyesinde bulunacaktı.[7]

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Hareketinden 28 gün Önceki Fotoğrafi (Kardeşim Rauf Bey'e, 17 Nisan 1919)

İtilaf kuvvetleri Bırakışma'nın tartışmaya oldukça açık 7. maddesi uyarınca kısa zaman zarfında işgale başladılar.[8] 8 Kasım günü Musul 9 Kasım günü İskenderun ve Çanakkale Boğazı işgal edildi. 13 Kasım 1918 günü müttefik kuvvetleri İstanbul'u gayriresmi (de facto) olarak işgal ettiler. 13 Kasım 1918 günü aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a cepheden geldiği gündür.

Mustafa Kemal Paşa dahil olmak üzere askeri kanattan bazı kurmaylar ülkenin felakete gittiğinin farkındaydı fakat savaşın devam etmesi onlara hareket sahası vermiyordu. Aynı düşünceye o günlerin entelektüel birimi diyebileceğimiz gazeteci ve yazarlarında da görmek mümkün.[9] Mustafa Kemal Paşa geri çekiliş sırasında Suriye'deydi. Halep'te son sokak çatışmalarını organize ediyordu. Mustafa Kemal Paşa 19 Eylül 1918'de, Emir Faysal ve bölgedeki Arap unsurlarca desteklenen General Allenby'nin ordusuna karşı Nablus'da 7. Ordu'nun kumandanıydı. 7. Ordu'ya ataması sırasında Enver Paşa ile tartışmış bu askeri gücün sadece bir isimden olduğunu belirtmişti.[10]

Durumun kötüleştiğine ve acil tedbirler alınması gerektiğine inanan Mustafa Kemal Paşa kasım ayının ilk günlerinde artık Adana'da idi. Bu günler zarfında Sadrazam ve Başkumandanlık Erkanı-ı Harbiye Reisi İzzet Paşa'ya düşüncelerini ve alınması gereken tedbirleri bildirdi. Mondros Bırakışması sonrasında Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'nın kaldırıldığını belirten emir Harbiye Nezareti'nden 10 Kasım 1918 günü Mustafa Kemal Paşa'ya iletildi. 13 Kasım 1918'de İstanbul'a geldiği gün İtilaf Devleti kuvvetleri de artık İstanbul'daydı. Farklı ülkelere mensup İtilaf Devletleri'ne ait 3626 asker[11] ve birkaç gün içerisinde sayısı 167'yi bulacak gemi[12] İstanbul'u karıştırmaya yetecekti. Gerek Dünya Savaşı yıllarında yaşananlar gerekse öncesinde olan olaylar neticesinde ortaya çıkan nefret toplumsal olarak yansımaları hemen buldu. Pera ve gibi Rumların yoğunlukla olduğu yerlerde işgale karşı duyulan aşırı sevinç ve gösteriler halk nezdinde büyük rahatsızlıklara neden oldu. Daha işgalin ilk günlerinde yaşanan bu gelişmelere elbette İtilaf Devletleri idaresi göz yumuyordu. 18 Kasım 1918 günü Amiral Kakolidi yaptığı konuşmasında Osmanlı idaresi altındaki Rumlar için yeni bir dönemin başladığını çok açık ifadelerle müjdeliyordu.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a geldiği gün Sultan Vahideddin ile görüşmek için randevu istedi. Ona bundan sonrası için neler yapılabileceğini iletmek istiyordu.[13] 15 Kasım 1918 günü Cuma Selamlığı sonrası görüşme gerçekleşecekti, Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı şöyle anlatacaktı:

“Cuma selamlığına gittim. Namazdan sonra oradaki salona davet eden Vahdettin’le hariçte dinleyenler tarafından çok uzun olarak tefsir edilmiş bir mülakatta bulunduk. Hakikaten mülakat, zaman itibariyle çok devam etti. Lakin fikir teatisi itibariyle pek kısa olmuştur. Ben tahmin edebileceğiniz zemin üzerinde onu tenvir ve ikaz için mukaddeme yaparken, o çok mahirane bir tarzda izahatıma tekaddüm etti. Dedi ki:

-Ordunun kumandan ve zabitleri eminim ki seni çok severler bana teminat verir misin ki onlardan bana bir fenalık gelmeyecektir.

Birden bire böyle bir sualin maksat ve manasını intikal edemedim. Sordum.

-Ordu tarafından aleyhinizde harekete ait malumat ve mahsusatınız mı var efendim?

Gözlerini kapadı. Müspet veya menfi cevap vermedi, aynı suali tekrar etti cevap verdim.

-Vakıa ben İstanbul’a geleli birkaç gün oldu, buradaki ahvali yakından bilmiyorum, fakat ordu rüesa ve zabitanının zatı şahanenizle karşı karşıya bulunması için bir sebep olabileceğini zannetmiyorum. Onun için temin ederim ki hiçbir fenalığa intizar buyurmayınız.

Çok müphem bir tarzda ilave etti.

-Yalnız bugünden bahsetmiyorum, bugünden ve yarından.

Son cümle, ben de şüphe uyandırdı, demek ki, yarın padişahın öyle bir hareket yapmak ihtimali vardır ki, ordu vatanperver kumandan ve zabitleri müteessir olabilirler. Zatı şahane beni iğfal ederek, vasıtamla onlardan emin olmak istiyor, fakat bu düşüncemi kendisine nasıl izah edebilirdim ve böyle bir izahta bulunmak kendim için ve maksat için faydalı olur muydu?

Karşımdaki adam kararını çoktan vermiş görünüyordu. Padişah gözlerini açarken ayağa kalktı ve şu sözlerle mülakata nihayet verdi.

-Siz akıllı bir kumandansınız, arkadaşlarınızı tenvir ve teksin edeceğinizden eminim.

Çok ümitsiz ve müteessir fakat teessürümün hakiki sebebini dahi anlayamamış halde Vahdettin’in salonundan çıktım”.[14]

Bu görüşme oldukça önemlidir. Mustafa Kemal Paşa Vahdeddin’in karmaşasını ve hiçbir şey yapamayacağını o an anlamıştı. Paşa, Sultan Vahideddin’den umduğunu bulamamıştı. Aslında Sultan Vahideddin 1 Şubat 1916 tarihine kadar padişah adayı yani veliaht bile değildi. Yusuf İzzeddin Efendi’nin şüpheli sayılan intiharı sonrasında Veliaht Şehzade olmuştu. 1918 Temmuz’unun 4’ünde tahta çıkışıyla Mondros’ta aynı senenin 30 Ekim’inde imzalanan ve devletin çöküş belgesi olan mütareke arasında, sadece 119 gün vardı.[15] Savaşın kaybedildiği hemen hemen belli olduğu bir dönemde tahtta çıkan Sultan Vahideddin; kararları, yaptıkları ya da yapamadıkları ile tarihin tartışmalı simalarından biri olma özelliğini koruyor.

İşgal

Mondros Bırakışması sonrası Türkiye'nin üç ana gündem maddesi var. Bunlar: İşgal, ekonomik buhran ve yargılamalar. İstanbul ve ülke kapana kısılmıştı. Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren artan fiyatlar ve ekonomik abluka karşısında 8 Ocak 1916 günü Meclis-i Mebusan'da %15 ile %20 arasında bir zam teşkil edilmişse de bu enflasyonun etkilerini azaltamamıştı.[16] 1914'den itibaren kiralarda %200-%300 artması bekar odalarında bir patlama[17] ayrıca sosyal düzensizliği de beraberinde getirdi. Hayatın pahalılaşması alım gücünü neredeyse sıfıra indirgemişti.[18]

İleri Gazetesi Amerika'dan Şehre Gazyağı Geldiğini Okuyucuları ile Paylaşıyor
İleri Gazetesi, Sayı: 440, 29 Mart 1919 (Tolga Gerger Koleksiyonu)

Uzun zamandır mevcut ekonomik buhranla mücadele eden devlet bu kez de işgalcilerin masraflarını ödemeye mecbur bırakılıyordu. Fransız İşgal Kuvvetleri, 1918 Aralık ayının masrafları karşılığı 320.000 lira para istemiş ve hazine bu parayı tahsis etmek durumunda kalmıştı.[19]

İşgalciler keyfi sayılabilecek ev baskınları gerçekleştiriyordu bunlardan birine de Mustafa Kemal Paşa uğrayacaktı. Akaretlerde annesinin evindeyken İtalyan askerleri kapıyı zorlayarak içeri girdi. Burada askerlerle tartışan Mustafa Kemal evde telefon olmadığı için Diyarbakırlı Kazım (Dirik) Paşa'nın evine giderek oradan İtalyan mümessilliğini arar. Hata olduğu belirtilse bile iki gün sonra bu sefer başka bir asker grubu Paşa'nın olmadığı bir zamanda eve giderek arama yapmıştır.[20]

İtilaf Kuvvetleri'nin güvenliklerini tehdit edebilecekleri yeri işgal hakkı adeta fevri bir uygulamaya dönüşmüştü. Bunu yaşananlar kanıtlayacaktı. Örneğin 28 Mart 1919 günü Antalya'yı işgal eden İtalyan kuvvetlerinin başındaki Albay Aleksandro yayınladığı beyannamede "Antalya halkının isteği doğrultusunda güvenlik gerekçesiyle" bu harekatı gerçekleştirdiklerini beyan ediyordu oysa böyle bir durum bulunmamaktaydı.[21] Ufak birliklerin yaptığı işgaller sonrasında değişken hükümetler çaresiz kalıyor ve cılız sayılabilecek protestolarda bulunuyordu. 30 Ekim 1918 Mondros Bırakışması'ndan Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı arasındaki zaman diliminde 3 farklı Paşa arasında toplam 7

farklı hükümet kurulmuştur.[22] İşgal kuvvetleri bu sırada basını da çok ciddi bir denetim altına almıştı. İstanbul'un esas işgali sayılabilecek olan 16 Mart 1920 tarihine kadar polis ve sağlık hizmetleri gibi şehrin kilit noktaları ellerine geçmişti. Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa basın yoluyla bir şeyler yapmaya çalışıyordu.

Vakit Gazetesi, Mustafa Kemal Paşa Demeci
18 Teşrinisani 1334 (1918)
(Tolga Gerger Koleksiyonu)

Sorumlu müdür Rasim Ferit Bey'in (Talay) yaptığı Minber Gazetesi 1918 sonunda yayınlanmaya başlamıştı. Sahibi Ali Fethi Bey (Okyar) olan gazetenin sermayesinde Mustafa Kemal Paşa'nın da iştiraki vardı. Fakat o günlerde basının ilgisi bambaşka bir konuya odaklanmıştı.

İttihat ve Terakki'nin lider kadrosunun 1 Kasım'ı 2 Kasım'a bağlayan gece yarısı ülkeden ayrılışları öncesinde kendini iyiden iyiye gösteren basındaki İttihatçı karşıtlığı işgallerle tavan yapmıştı. Başını Alemdar Gazetesi'nin oluşturduğu Hadisat ve İkdam gibi yayın organlarında hemen her gün İttihat ve Terakki aleyhine yazılar bulmak mümkündü. Refi Cevad, Süleyman Nazif, Aka Gündüz, Refik Halid gibi yazarların başını çektiği grup İttihatçılara çok ağır ifadelerle yükleniyor aynı zamanda tutuklular hedef gösteriliyordu. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İttihat ve Terakki'nin Türkiye'de kalan üyeleri Ermeni Tehciri, iaşe yolsuzluğu ve ülkeyi felakete sürüklemekle suçlanmıştır. Yargılamalar kısa zamanda başladı 7 Nisan 1919 günü son celsesi görülen Yozgat Tehcir davasında, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey 10 Nisan günü idam edilecekti. 12 Nisan 1919 sayılı Alemdar Gazetesi'nde Refi Cevad idamın ardından "zararlı kolun koparıldığı" ifadesini kullanılmıştır. Nisan 1919 sonunda ise yargılanan İttihatçılar arasında Mithat Şükrü, Küçük Talat, Said Halim, Ziya Gökalp, Milaşlı Halil Bey (Menteşe) gibi simalar vardı. Tutanaklara geçen bu ifadelerde Dünya Savaşı'nın ağır manzarası ortaya çıkmaktadır.

Mücadele ve Samsun'a Gidiş

Mustafa Kemal Paşa 13 Kasım 1918'den 16 Mayıs 1919'a kadar geçen süreçte oldukça dikkatli bir politika izlemiştir. Bu süreç zarfında Türkiye'de birçok bölgesel kurtuluş cemiyeti kurulacaktı. Yakup Şevki Paşa ya da Nurettin Paşa gibi Anadolu'da görev yapan kurmaylar bu bölgesel cemiyetleri destekliyordu. Kurulan sivil örgütlerin hemen hepsinin İttihat ve Terakki ile bağları olmasına rağmen cemiyetler parti ile bağlarının olmadığını ısrarla altını çizmiştir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adlı yerel milliyetçi direniş örgütlerinin hemen hepsi partizan olmayan ulusal karakterlerini vurguladılar.[23] Mustafa Kemal Paşa zaten İttihat ve Terakki karşısında uzun zamandan beri mesafeliydi karşılıklı kanaat Enver Paşa olmak üzere İttihatçılarda da mevcuttu. Mustafa Kemal'in 27 Ekim 1913'de Sofya Ateşe Militerliği'ne atanarak bir nevi merkezden uzaklaştırılmasından bazı İttihatçıların memnun olduğuna dair güçlü bir izlenim bulunuyordu.[24] Mustafa Kemal Paşa ve Enver Paşa'nın fikren birbirlerine uzak oluşları ilerleyen yıllarda da devam edecekti. Fakat o süreçte bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın lehine sonuçlanacaktı, çünkü İttihat ve Terakki'ye uzaktı. Her ne kadar farklı tarihlerde basında Mustafa Kemal Paşa'nın İttihat ve Terakki'ye yakın olduğu izlenimi yaratılmaya çalışılmışsa da bu mümkün olmamıştır.[25]

Mustafa Kemal Paşa gerektiğinde Harbiye Nazırı olabilmek için Eski Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza gibi ya da Ahmet İzzet Paşa gibi simalarla görüşmüş fakat bir sonuç alamamıştı. Saray ve hükümet kanalıyla hareket edemeyen Mustafa Kemal Paşa arkadaşlarıyla toplantılar yapmaya başladı. İlk günlerde Fethi (Okyar) Bey ve İsmet (İnönü) Bey ile görüşmeler yaptı. Bu toplantıların bazılarında Ali Fuat Paşa ve Karabekir Paşa da bulunmaktadır. O dönem için Anadolu'ya geçmek istiyordu. Aklındaki planı ilk kez İsmet Bey'e anlatacaktı. Mustafa Kemal Paşa o anı şöyle anlatacaktı:

*"Şişli'deki evimde beni yalnız bulan İsmet Bey:
Gene ne var dedi. Sual sorarken gözlerinin içi yüksek zekası ve itimat veren derin neşesiyle gülüyordu. Hatırladığıma göre, İsmet Bey o tarihte İstihzaratı Sulhiye (Barış Hazırlama) Komisyonunda askeri mütehassıs olarak bulunmaktaydı.*

-Ne haber dedim

-Tahmin edeceğin gibi

-Şuradan bana bir Türkiye haritası bulup masaya açar mısın? Üzerinde konuşacağım.

İsmet Bey haritayı bulup açtı. Fazla olarak daima cebinde taşıdığı pergeli de çıkardı.

-Henüz pergellik bir şey yok. Biraz pergelsiz görüşelim.

-Ne yapacaksın diye sordu.

-Mesela dedim, hiçbir sıfat ve salahiyyet sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada milleti uyandırarak kurtulma çarelerini aramak için en müsait muntika ve beni o muntikaya götürecek en kolay yol hangisi olabilir?

Yüzüme baktı tekrar neşeli ve ümitli güldü:

-Karar verdin mi? Dedi.

-Şimdilik bundan bahsetmeyeli, buna memleketi milleti ve orduyu bilen vaziyeti yakından gören tehlikeden şüphesi olamayan bir arkadaş gibi cevap ver..

-Ne yapacağını bana ne vakit söyleyeceksin?

-Zamanında".[26]

9. Ordu Müfettişliği İçin Erkan-1 Harbiye Umumi Dairesi'nden Alınan Belge

(Erkan-1 Harbiye Umumiye Dairesi, Şube: 1, Numara: 2690,

6.5.35)

“Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne tayininiz hakkındaki irade-i padişahinin şerefsuduru

üzerine vezâif-i alileri hakkında Meclis-i Vükela'ca ledet-tezkir kaleme alınan bir kıt'a talimatname sureti merbutdur. Azimetçe iltizam-ı isti'cal buyurulması mercudur."

İşgal şartlarının yarattığı ortam nedeniyle Anadolu içinde ciddi bir karmaşa bulunmaktaydı. Samsun, Vezirköprü ve Merzifon civarında Rum ve Türk köylüleri arasında yaşanan karmaşa en nihayetinde en tepeye kadar ulaşmıştı. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe yaşanan gerginlik nedeniyle hükümete bir nota vermiş aksi takdirde bölgenin işgal edileceğini belirtmişti.[27] Bu süreçle alakalı bazı iddialar olmakla birlikte 9. Ordu Kıt'aları Müfettişliği'ne Mustafa Kemal Paşa'nın atanması hakkında ciddi bir bürokrasi kanaati olduğunu söylemek mümkün. Mustafa Kemal Paşa, Harp Okulu'ndan yakın arkadaşı olan Ali Fuat Paşa'nın kuzeni Dahiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) Mehmet Ali Bey ile bir görüşme gerçekleştirmişti.[28] Karadeniz'de yaşanan olaylarla ilgili bölgeye birinin gönderilmesi gerekiyordu. İddiaya göre Mart ayında Erenköy'de yapılan gayriresmi bir toplantıda Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gönderilmesini Miralay Refet Bey önermişti.[29] Samsun'a gönderilecek kişinin belirlenmesinde bir diğer görüş ise Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in etkisi. Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın bölgeye birini göndermesi hakkındaki kanaati sonrasında Mehmet Ali Bey Mustafa Kemal Paşa'yı önermiştir. Cercle d'Orient'ta Damat Ferit Paşa Mustafa Kemal Paşa ile tanışmak ve durum hakkında kararını vermek için Mehmet Ali Bey ve Cevat Paşa'nın (Çobanlı) da hazır bulunduğu bir yemek vermişti. Burada Mustafa Kemal Paşa'nın görevlendirilmesi Sadrazam tarafından da onaylandı.[30] Mustafa Kemal Paşa hakkında İngilizlerin olası İttihatçı algısını kırabilmek için gerek Damat Ferit gerekse o dönem Erkan-ı Harbiye Reisi (Genelkurmay Başkanlığı) Fevzi Paşa İngiliz yetkililere gerekli teminatı verdi.[31] Bu süreçte devlet bürokrasisinin önemli insanları tarafından destek görecekti. Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nazırı Şakir Paşa'nın damadı aynı zamanda Sultan Vahideddin'in yakın çevresinde bulunan Avni Paşa ile tanışmıştı o da kendisini destekleyecekti.[32]

İstanbul'da gerçekleştirilen yoğun görüşme trafiği sonrasında 30 Nisan 1919 günü Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu Müfettişliği'ne atanması Sultan Vahideddin tarafında onaylandı. Karar 5 Mayıs günü Takvim-i Vekayi'de (Resmi Gazete) yayınlandı. Harbiye Nezaretini Sadaret'e bir yazı göndererek 3. ve 15. Kolordu bölgesinde bulunan askeri ve sivil erkanın Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılacak bildirimlere uymaları hususunda bir emir çıkartılmasını istedi.[33] Mustafa Kemal Paşa bu süreçte yetkilerinin daha fazla olması için İkinci Reis Diyarbakırlı Kazım (Dirik) Paşa ile yaptığı sohbetten bahseder:

“Kapıların iyi kapalı olup olmadığına baktım

-Yalnızız dedi.

-Onlar ne istiyorlarsa azamisini ilave ederek bir talimatname kaleme alınız yalnız bir iki noktayı ben not ettireyim.

-Peki dedi. Anadolu'nun her tarafına emir verebilmeliydim... Kazım Paşa'ya dedim ki:

-Onların arzularını bir araya topla fakat sonuna bu iki maddeyi ilave et!

Kazım Paşa yüzüme baktı.

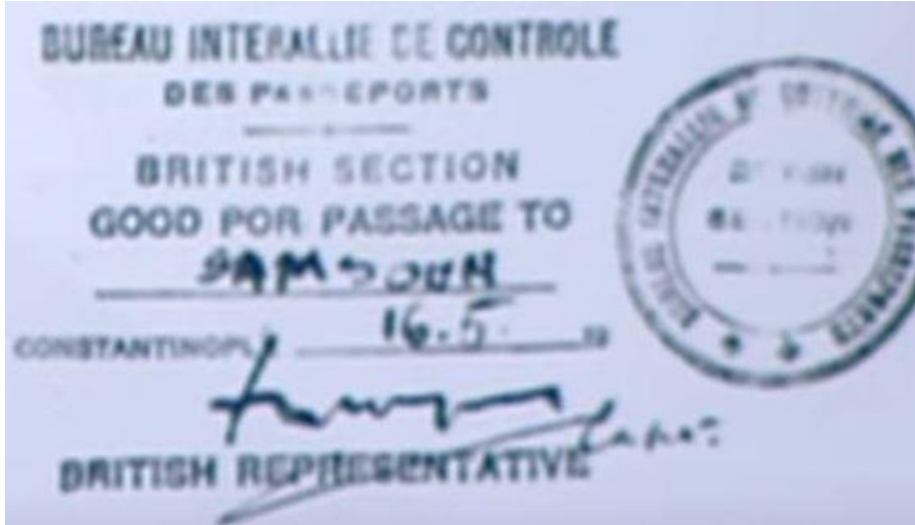
-Bir şey mi yapacaksın? Kulağımı bana doğru uzat dedim.

-Evet bir şey yapacağım bu maddeler olsa da olmasa da yapacağım Kazım Paşa güldü.

-Vazifemizdir. Çalışacağız.[34]

30 Nisan 1919 ile 16 Mayıs 1919 arasındaki dönemde Mustafa Kemal Paşa belgeler, oradaki yetkileri ve masraflar ile uğraşmıştır. 9 Mayıs 1919'da Sivas'da bulunan III. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği şifreli telgrafta Albay Selahattin Bey'in Samsun'a gelmesi ve beklemesi talimatını verdi. Mustafa Kemal Paşa Samsun'a ulaştığında Selahattin Bey Canik Mutasarrıflığı'na tayin edilecekti.[35] Mustafa Kemal Paşa'nın geniş yetkilerle bir göreve sahip olduğunu söylemek durumundayız. Öyle ki gitmeden görevi hakkında yaşanabilecek karmaşayı önleme mecburiyeti hissettiğini görüyoruz. Mustafa Kemal Paşa Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'e bölgedeki faaliyetlerinin askeri mi siyasi mi olduğunu izah etmesi için telgraf gönderdiğinde[36] Mehmet Ali Bey bunun sadece askeri bir görev olmadığını aynı zamanda sivil yetkiler içerdiğini aktaracaktı.[37]

IX. Ordu Müfettişliği görevine atanması sonrası Mustafa Kemal Paşa gerekli harcırahlar için Maliye Nezareti ile de temasa geçmiştir. Bu süreç tüm yönleriyle kayıtlıdır. Bölgeye intikal gerçekleşmeden önce oradaki jandarma sayısı hakkında bilgi almıştı.[38] Geçen süre zarfında sık sık Damat Ferit Paşa ile görüştü. 14 Mayıs günü Mustafa Kemal Paşa Bekirağa Bölüğü'nde bir süredir tutuklu olan arkadaşı Fethi Bey'i ziyaret etmişti. Fakat Samsun'a gidebilmesi için bir vize alması gerekiyordu.

İngilizlerden Samsun İçin Alınan Vizenin Arka Sayfası (Kazım Karabekir Müzesi)

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun vizesi o dönem irtibat zabıtlığı görevini sürdüren Yüzbaşı Godolphin Bennett tarafından imzalanacaktı. Bennett aslında bu imzayı vermek için isteksizdi. Fakat Sultan'ın ve mevcut Osmanlı yönetiminin güveni olduğunu anlayınca bu vizeyi imzalayacaktı.[39]

15 Mayıs 1919 günü Yunan birlikleri İzmir'e çıkmıştı. Mustafa Kemal Paşa veda ziyareti kapsamında Sultan Vahideddin ile Yıldız Sarayı'nda Küçük Mabeyn dairesinde görüşecekti. Mustafa Kemal Paşa'nın anlattığına göre Sultan Vahideddin ona "Paşa devleti kurtarabilirsin" ifadesini kullanacaktı. Açıkçası Mustafa Kemal Paşa'nın da konuşmanın tam olarak içeriğini anlayamadan oradan ayrıldığı anlaşılıyor.[40] Mustafa Kemal Paşa'nın yolculuğa çıkacağı gün Sultan Vahideddin'i bir kez daha ziyaret ettiği ve burada kendisi ile

bir yemin töreni yapıldığı da iddialar arasında[41] 16 Mayıs 1919 günü hareketinden önce Mustafa Kemal Paşa ailesi ile Şişli'deki evde vedalaşacaktı.[42]

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu direnişini organize edeceğine dair gidişi ve sonrasında yapacakları hakkında hükümetin ya da Sultan Vahideddin'in net bir kanaati yoktu. Buna benzer bir belge gerek son yapılan araştırmalarda gerekse şahsi arşivlerde henüz bulunmamıştır. Fakat devletin bürokratik ve askeri kanadından bazı kişilerin bu görev için Mustafa Kemal Paşa'ya yardım ettikleri bilinmektedir.[43] Mustafa Kemal Paşa Samsun'a ayak bastığı 19 Mayıs 1919 gününden sonrada askeri ve politik stratejilerini devam edecekti.

Samsun'a Çıkanlar

- 1- Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri
- 2- Kurmay Başkanı Albay Kazım Beyefendi (General Kázım Dirik; 1880-1941)
- 3- Sağlık Müfettişi Albay İbrahim Tali Beyefendi (Milletvekili ve elçi, Dr. İbrahim Tali Öngören; 1875-1952)
- 4- Kurmay Binbaşı Arif Bey (İzmir suikasti davasında İstiklal Mahkemesi'nin kararıyla idam edilen Ayııcı Arif Bey; 1882-1926)
- 5- Kurmay Binbaşı Hüsrev Bey (Asker ve büyükelçi Hüsrev Gerece; 1886-1962)
- 6- Topçu Müfettişi Binbaşı Kemal Bey (Korgeneral Kemal Doğan; 1879-1951)
- 7- Sıhhiye Müfettiş Muavini Binbaşı Refik Bey (Başbakan Dr. Refik Saydam; 1881-1942)
- 8- Yaver Piyade Yüzbaşı Cevad Efendi (Atatürk'ün yaveri ve milletvekili Cevad Abbas Gürer; 1887-1943)
- 9- Yaver Piyade Yüzbaşısı Mustafa Efendi (Tokat milletvekili Mustafa Sabri Süsoy; 1876-1934)
- 10- Piyade Yüzbaşı Ali Şevket Efendi (Gümüşhane milletvekili Ali Şevket Öndersev; 1884-1940)
- 11- Piyade Yüzbaşı Mümtaz Efendi (Yüzbaşı Ali Mümtaz Tünay; 1886-1946)
- 12- Piyade Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi (Başbakanlık özel kalem müdürü İsmail Hakkı Ede; 1886-1943)
- 13- Tabib Yüzbaşı Behcet Efendi
- 14- Piyade Asteğmeni Hayati Efendi (Cumhurbaşkanlığı özel kalem müdürü Hayati Bey; 1892-1926)
- 15- Piyade Asteğmeni Arif Hikmet Efendi (Tümgeneral Arif Hikmet Gerçekçi; 1894-1970)
- 16- Yaver Topçu Üsteğmeni Muzaffer Efendi (Atatürk'ün emir subayı ve Giresun milletvekili Muzaffer Kılıç; 1897-1959)

- 17- Asteğmen Abdullah Efendi
- 18- Adli müşavir Ali Rıza Bey
- 19- Tabur hesap memuru Rahmi Efendi
- 20- Tabur hesap memuru Ahmed Nuri Efendi
- 21- Katip Faik Efendi (Sağlık Bakanlığı memuru Faik Aybars; 1880-1945)
- 22- Yedeksubay Tahir Efendi
- 23- Katip Memduh Efendi (Cumhurbaşkanlığı memuru Memduh Atasev; 1895-1930'lar)

- 24- Osman Nuri oğlu Ali Faik Efendi (kıdemli çavuş)
- 25- İbrahim İzzet oğlu Atıf (kıdemsiz çavuş)
- 26- Aydınlı Ali oğlu Musa (çavuş)
- 27- Konyalı Mustafa oğlu Kemal (çavuş)
- 28- Konyalı Kemal oğlu Mustafa (çavuş)
- 29- Sivaslı Ali oğlu Rıfat (onbaşı)
- 30- Sivaslı Rıfat oğlu Ali (onbaşı)
- 31- Çatalcalı Tevfik oğlu Adem (onbaşı)
- 32- Sincanlı Hüseyin oğlu Mehmed (er)
- 33- Sincanlı Ahmed oğlu Emin (er)
- 34- Sincanlı Mustafa oğlu İsmail (er)
- 35- Sincanlı İbrahim oğlu Ömer (er)
- 36- Alanyalı Kerim oğlu Mehmed (er)
- 37- Sungurlulu Hasan oğlu Elvan (er)
- 38- Geredeli Mehmed oğlu Mehmed (er)
- 39- Mudurnulu Mehmed oğlu Durmuş (er)
- 40- Geyveli Mehmed oğlu Ali (er)

- 41- Geredeli Şakir oğlu Nuri (er)
- 42- Akhisarlı Hasan oğlu Hüseyin (er)
- 43- Tokatlı Abdullah oğlu Mehmed (er)
- 44- Divrikli Abdullah oğlu Musa (er)
- 45- Kadıköylü Mehmed oğlu Hasan (er)
- 46- Yenihanlı Bekir oğlu Mahmud (er)
- 47- Üsküdarlı İhsan oğlu Mehmed Lütfi (er)
- 48- İzmirli Abdullah oğlu Ali (er) [44]

Dipnot

- [1] Riyaseti Cumhur Evrakı 3/7493 TTK.
- [2] Murat Bardakçı, İttihadçı'nın Sandığı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Nisan 2004, s. 11.
- [3] Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, Cilt III, Türk Tarih Kurumu Basınevi, Ankara, 1964, s. 779-780.
- [4] Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt II, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 62-65.
- [5] Konu hakkında ilginç bir olay Celal Bayar'ın Anılarında geçer. Eski Parti ve Yeni Parti arasındaki ayırım hakkındaki sohbeti İzmir Şubesini ziyaret eden bir partili ile yaşar. *"Kulüp kapısı üzerindeki levha dikkatini çekmiş Teceddüt Fırkası kelimelerinin altından İttihat ve Terakki ismi seçiliyormuş. Bu hali tuhaf bulduğunu anlattı. -Tesadüf öyle olmuş, dedim. -Düzeltemeyecek misiniz? Sorusuna karşı gülerek: -Zamanın tesiri ile altta kalanlar bir gün yine zamanın tesiri ile üste çıkabilir. Hayat böyledir. Bekleyelim, cevabını verdi."* Bkz; Celal Bayar, Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş, Cilt 5, Bahar Matbaası, İstanbul, 1967, s. 1542-1543.
- [6] Erik Jan Zürcher, Milli Mücadele'de İttihatçılık, çev. Nüzhet Salihoğlu, Bağlam Yayınları, Ekim 1987, İstanbul, s. 140.
- [7] Tefvik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987, s. 153-154.
- [8] İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945), Cilt I, Türk Tarih Kurumu, 1989, Ankara, s. 12-14.
- [9] Savaşın kaybedilmesini anlayanlar sonrasında daha çok keskinleşen "taraf" duygusu o günün tartışmalarına da yansımıştır. Yahya Kemal ve Ziya Gökalp arasındaki tartışma bu yönüyle önemlidir. Yahya Kemal İttihat ve Terakki'nin ünlü mekanı Yat Kulüp de Ziya Gökalp'e yaşananlar karşısında sessiz kalmasını eleştirmişti. *"..Türk milletimi Enver Paşa'nın kendi hürsına nasıl feda ettiğini, Alman ittifakına eli kolu bağlı kaldığını, doğuşmesi katiyen icah etmeyen cephelelerde kırdırıldığını, Mısır'ın, Kafkas'ın daha bilmem nerelerin fethi gibi bugün Türk milletinin asla kudreti ve ihtiyacı olmayan bir mecrada tepelendiğini, üstelik bizzat kendi, bu cidalde hiçbir askeri kıymet gösteremediğini, en güzide en muvaffak kumandanlarımızın şereflerini ketmettiği halde ,akrabasını öne sürdüğünü, bu dakikada vatan vaziyetinin bir facia olduğunu lakin bununla kalmayıp bu zat yüzünden devletin batacağını ben bu akşam yazacağım bu makaleyi yarın sabah size teslim*

edeceğim siz bu makaleyi Tanin’de yahud başka bir gazetede neşretmelisiniz eğer neşretmezseniz korkaksınız dedim”. Yahya Kemal Beyatlı, Siyasi ve Edebi Portreler, Fetih Cemiyeti, İstanbul, 2014, s. 59-60.

[10] Hakimiyet-i Milliye Ramazan Sayı: 1687-1692 Yıl: 1926.

[11] Mehmet Temel, İşgal Yıllarında İstanbul’un Sosyal Durumu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 11.

[12] Zekeriya Türkmen, ”Mütareke Döneminde (1918-1923) Ordu, Mütareke Döneminden Milli Mücadele’ye Geçişte Ordu’nun Yeniden Yapılanması” Askeri Tarih Bülteni, 1996, s. 41-58.

[13] Falih Rıfkı Atay, Atatürk’ün Bana Anlattıkları, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 86.

[14] age., s. 86-88.

[15] Murat Bardakçı, Şahbaba, Everest Yayınları, İstanbul, Mart 2015, s. 96.

[16] Tefvik Çavdar, Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, Milliyet Yayınları, İstanbul, Mart 1971, s. 118.

[17] Bekar Odaları maddesi için bkz; Reşad Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi.

[18] İstanbul işgal günlerinde yaşananları tarihi belgelerde görebileceğimiz gibi edebiyatta da görebiliriz. O günleri anlatanlar buna benzer sefalet manzaralarından sıkça bahseder.

“..yamalı giymek ayıp sayılmaz amma, kirli gezmek ayıptır” Cevdet Kudret, Sınıf Arkadaşları, Evrensel Basım, İstanbul, 2007, s. 157.

[19] Bilge Criss, İşgal Altında İstanbul 1918-1923, İletişim Yayınları, İstanbul, Mart 1994, s. 60.

[20] Falih Rıfkı Atay, age., s. 52-53.

[21] Selahattin Tansel, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, Cilt 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 209.

[22] 8 Kasım 1918 İzzet Paşa’nın İstifası

11 Kasım 1918 Tefvik Paşa’nın Birinci Sadareti

12 Ocak 1919 Tefvik Paşa’nın istifası ve İkinci Sadareti

3 Mart 1919 Tefvik Paşa’nın İstifası

4 Mart 1919 Damad Ferid Paşa’nın Birinci Sadareti

15 Mayıs 1919 Damad Ferid Paşa’nın İstifası

19 Mayıs 1919 Damad Ferid Paşa’nın İkinci Sadareti

[23] Erik Jan Zürcher, age., s. 137.

[24] Ahmet Cevat Emre, İki Neslin Tarihi, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1960, s. 202.

[25] 29 Aralık 1918 ‘de Söz Gazetesi’nde Mustafa Kemal Paşa kendini fesh eden İttihat ve Terakki yerine kurulmuş olan Teceddüt Partisi ile ilişkisi olmadığına dair tekzip yayınlamıştır. İkdam Gazetesi 17 Nisan 1919 tarihli sayısında Mustafa Kemal Paşa’nın 1909’daki Yıldız Sarayı yağmasında İttihatçılarla olduğunu belirtmiş Mustafa Kemal Paşa ise 19 Nisan 1919’da bu olaya katılmadığına yönelik tekzip yayınlamıştı.

[26] Falih Rıfkı Atay, age., s. 95-97.

[27] Jaeschke Gotthard, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 104.

[28] Konu hakkında iki türlü iddia bulunmaktadır. Birinci iddia Harbiye Nazırı Şakir Paşa’nın damadı aynı zamanda Sultan Vahideddin’in yakın çevresinde bulunan Ahmed Avni Paşa’nın sürecin içinde olduğu ve Mustafa Kemal Paşa ile Mehmet Ali Bey’i tanıştırdığı yönündedir. Avni Paşa bir ara Sultan Vahideddin’in başyeveri de olacak fakat Anadolu Hareketi’ni desteklediği için Damad Ferid tarafında saraydan uzaklaştırılacaktır. Bkz; Murat Bardakçı, Şahbaba, s. 128 ve s. 629-630.

İkinci iddia ise bu görüşmeleri Ali Fuat Paşa’nın babası İsmail Fazıl Paşa tarafından organize edildiğidir. Hatta bu görüşmelerde Mustafa Kemal Paşa’nın İttihatçı olmadığına dair bir izlenim bıraktığı ve Mehmet Ali Bey’in Mustafa Kemal Paşa’ya destek çıkacağına yönelik

- bir kanaat belirttiği iddia edilir. Bkz; Ahmet Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim, Cilt 1, Rey Yayınları, 1970, s. 30; Rauf Orbay, Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım, Cilt 1, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s. 34-35; Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıralarım, Vatan Neşriyat, 1953, s. 34-35.
- [29] Murat Bardakçı, Şahbaba, s. 126.
- [30] Rauf Orbay, Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım, Cilt 1, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s. 230; Ali Fuat, Milli Mücadele Hatıralarım, Vatan Neşriyat, 1953, s. 34 ve s. 61.
- [31] Tefik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da (1919-1921), İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s. 12.
- [32] Falih Rıfkı Atay, age., s. 106.
- [33] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi Yıl: 1 Sayı: 1 Eylül 1952, Belge 1.
- [34] Falih Rıfkı Atay, age., s. 111.
- [35] Murat Bardakçı, Şahbaba, s. 129-130.
- [36] BOA (Yeni Kısaltmaya göre BCA) DH. ŞFR. nr:99/137.
- [37] BOA(Yeni Kısaltmaya göre BCA)DH. ŞFR.NR:99/231.
- [38] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi Sayı 1 Vesika nr: 10.
- [39] J.G.. Bennett Witness, Turnstone Books, London, 1975, s. 14.
- [40] Falih Rıfkı Atay, age., s. 124-125.
- [41] Toplantıda Sultan Vahideddin, Avni Paşa, Sadrazam Damat Ferit Paşa ve Mustafa Kemal Paşa bulunmaktadır. Avni Paşa'nın yeminli el yazısına dayandırılan bilgiye göre Mustafa Kemal Paşa gitmeden önce Kur'an üzerine elini koyarak yemin etmiştir. Bkz; Murat Bardakçı, Şahbaba, s. 135-136.
- [42] Şemsi Bellim, Abim Mustafa Kemal Anlatıyor Makbule Atadan ile Röportaj, Ankara, 29 Ekim 1959.
- [43] Naşit Hakkı Uluğ, Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973, s. 30-40.
- [44] Fethi Tevetoğlu, Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar, Ankara, 1971, s. 14.